
Nijolė
Laurinkienė

***GYVOJI PASAKŲ DVASIA
PELESOJE***

Tarp Peleos krašto žmonių teko sutikti nemaža gerų, netgi talentingų pasakotojų. Jų gyvi, spalvingi bylojimai ilgam įstrigo atminty. Iš viso atrodo, kad dauguma pelesiškių mėgsta išsikalbėti, pasipasakoti: ar šnekėtų apie jų pačių gyvenimą, ar apie gretimame kaime įvykusį atsitikimą, ar apie pasakiškus, paslapties apgaubtus dalykus. Matyt, šis polinkis susijęs ir su gana atviru, emocingu pelesiškių būdu: betarpiškumu, poreikiu bendrauti, noru pašmaikštauti, sumanyti ką nors nekasdieniška – kas buityje neregėta ir negirdėta. Pasakojimai to, kas neįprasta, domino suaugusiuosius, bet dar labiau vaikus, padarydami jiems neišdildomą įspūdį. Nuo pat mažens vaikai augo pasakų, sakmių pasaulyje, tai buvo jų gyvenimo, jų pasaulėvaizdžio dalis. O ir pats pasakų sekimas turėjo gana reikšmingą ir aiškiai apibrėžtą vietą bei vaidmenį žmonių būtyje. Pasakos būdavo sekamos tam tikromis aplinkybėmis – tam tikru laiku, tam tikroje vietoje, tam tikrų žmonių. Kaip prisimena mano tėtė Izidorius Šimelionis, kilęs iš Dubinių kaimo (3 km nuo Peleos), pasakų sekimo laikas jo gimtajame kaime – ilgi žiemos vakarai. Sekdavo jas ne kas kitas, o bobutė, sukvietusi gausios šeimos vaikus ant karštos krosnies vidurio, *čerėnu* vadinto. Iš pradžių bobutė kiek papokštaudavo, vaikų sumanumą, pastabumą išbandydavo. Sakysim, liepdavo vaikams suskaičiuoti viso kaimo *laukius* (plikus vyrus), paaiškindama: „Jei visus suskaičiuosite, nė vieno nepraleisite, tai jau rytoj šaltis plyš“ (atšils). Ir tik sulaukusi vaikų atsakymo, imdavo sekti pasaką. Būdingos pasakos su dainuojamaisiais intarpais. Bobutė čia pasakodavo, čia dainuodavo, visa tai sujungdama į vieną visumą. Pa-

sakų sekimas neretai baigdavosi mįslių minimu. Balanos blankiai apšvies-
toje pirkioje visa tai atrodydavo paslaptinga, žadindavo vaizduotę.

Vyresnieji kaimo žmonės ir dabar prisimena nemažai pasakų ir sakmių. Tačiau vis dažniau tai imama laikyti niekais, nerimtu dalyku. Juk taip jas kartais vertina jų suaugę vaikai. Pasakų sekimas kaip tam tikras užsiėmimas minėtomis aplinkybėmis pamažu nyksta, traukiasi iš kaimo žmonių gyvenimo.

Čia pateikiamą pasakojamosios tautosakos publikaciją sudaro 75 kūriniai: pasakos, pasakėčia, sakmės, padavimai*. Šio krašto pasakotojų repertuaras turtingas ir įdomus. Dauguma Pelesoje užrašytų pasakojamosios tautosakos kūrinų yra populiarūs visoje Lietuvoje ar bent žinomi jos pietrytinėje dalyje. Tačiau pasitaiko ir originalių lokalinio pobūdžio tekstų, kurie paplitę tik šiose apylinkėse.

Pasakojamoji tautosaka Pelesoje buvo užrašinėjama nuo seno. Dar prieškario laikais čia lankėsi ir nemaža pasakų užrašė žymūs tautosakos rinkėjai J. Aidulis, B. Sabas. Vėliau pasakojamąją tautosaką šiame krašte rinko A. Vidugiris, J. Dovydaitis. Ypač daug jos buvo užrašyta 1971 m. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto ekspedicijos metu tokių tautosakos rinkėjų kaip K. Grigas, N. Vėlius, S. Bakaitė, O. Baliukaitė, V. Gulbinaitė, I. Jakinevičiūtė, A. Juška, taip pat R. Karpauskaitė, E. Stanikaitė, I. Stankevičiūtė ir kt.

Tarp pelesiškių yra ne tik mokančių vaizdingai pasakoti, bet ir savo atmintyje turinčių nemenką pasakų, sakmių atsargą. Daugiausia pasakų pasekė Malvina Palavinkienė-Kanevičiūtė, Magdalena Ramoškiūtė, Ona Ivoškienė-Meciūnaitė, sakmių bei padavimų – Rozalija Kauzienė-Čuikaitė, Marija Kruopienė-Kamenčiūtė, Jonas Kanevičius, Jadvyga Mindziulienė-Ladišiūtė.

Atrenkant spaudai Pelesos pasakas, stengtasi pateikti kuo įvairesnės tematikos tekstų. Publikacija pradedama pasakomis apie gyvūnus. Šios tematikos pasakoms atstovauja 4 kūriniai, prie kurių šliejasi dar ir formulinė pasaka „Gaidukas ir vištytė“ (LTR 4304/53/). Pasakos pasektos gyvai, įtaigiai, turbūt orientuojantis į patį mažiausią klausytoją. Beveik visos jos Pelesos apylinkėse yra populiarios.

Pasaka „Vilkas ir lapė veseilioj“ (LTR 4314/360/) pasižymi aiškiu, nuosekliai atskleistu siužetu, sodriu humoru. Juoką labiausiai sukelia

* Tekstai publikacijai imti iš *Lietuvių tautosakos rankraštyno, esančio Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Naudotasi B. Kerbelytės parengtu Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogu.*

lapės, vieno įdomiausių pasakų personažų, gudrybės. Nevykėlis vilkas primušamas vestuvininkų, o lapė, apsivožusi puodu su koše, lieka nepastebėta. Nukentėjęs vilkas dargi priverčiamas nešti lapę ant nugaros. Patenkinta lapė, tarsi tyčiodamasi iš vilko, sako: „Muštas nemuštų neša“. Pasakose paprastai laimi sumanieji, gudruoliai.

Visiems gerai žinoma pasaka „Kacinas ir gaidzys“ (LTR 4304/54/) vaizdingai pasekta vienos geriausių pasakotojų – M. Palavinskienės-Kanevičiūtės iš Baltiškių kaimo. Katinas, palikęs gaidį namuose, liepia jam neatidarinėti durų, bet tas nepaklauso ir jį pagriebia lapė. Pasaka turi dainuojamąjį intarpą, kuris skiriasi nuo įprastų, kituose Lietuvos regionuose užrašytų šio kūrinio intarpų:

– *Kacinėli Marcynėli,
Neša mani laputė
Juodon žaminykon,
Geltonon piesčinykon!*

LTR 1304(54)

Plg.:

– *Katinėli brolytėli,
Mane neša lapytėlė
Per aukštus kalnus,
Per žalias lankas.*

LTR 262(179)

Pelesos pasakoje katinėlis pavadintas Martynėliu. Kreipinys „Kacinėli Marcynėli“ skamba melodingai, savitai. Daugumoje Lietuvoje sekamų šios pasakos variantų nenurodoma, kur lapė neša gaidį, tepasakoma, kad jis nešamas kažkur toli. Pelesos pasakoje pažymima, kad lapė gaidį neša „Juodon žaminykon, / Geltonon piesčinykon“. Šis posakis asocijuojasi su Pelesos laidotuvių raudų formulėmis: „Tai geltoniausias pieskelis, / tai syrausioji žemynėka, / tai kad ana razsiskirt“ (LMD III 131/12/); „Žubers o juodom žemynėkom“ (LMD III 46b/5/). Raudose dažnai minima *žemynėka* bei *pieskelis*. Pasakoje, siekiant pavaizduoti situacijos pavojingumą, galbūt ir nesąmoningai pasinaudota raudoms būdinga leksika.

Ne vien minėtoji, bet ir daugelis kitų Pelesos pasakų turi dainuojamuosius intarpus. Jie atspindi pasakotojo polinkį atskleisti pasakos turinį ne tik proza, bet ir eiliuotu dainuojamu tekstu. Šis ypatumas suteikia pasakoms poetiškumo, lyrizmo. Be to, dainuojamieji intarpai, išspraudžiami į kartais kiek monotonišką pasakojimo tėkmę, pagyvina ir praturtina pasaką.

Pelesos apylinkėse užrašyta keletas pasakos „Vilko vilnos“ (LTR 4304/79/) variantų. Ši pasaka populiari tarp vietinių baltarusių. Įdomu, kad kartais pasaka sekama lietuviškai, o eiliuotas intarpas padainuojamas baltarusiškai.

Pelesiškių ypač mėgstamos pasakos apie našlaičius. Būdinga tokių pasakų pradinė vaizduojamoji situacija: našlaitės tėvas veda pamotę, kuri taip pat turi dukterį. Pamotė liepia vyrui vežti podukrą į mišką ir ten ją palikti. Šitokią pradžią turi kelios čia pateikiamos pasakos: „Žvėrių pirkelė“ (LTR 4304/58/), „Apie siratą ir močekos dukterį“ (LTR 4312/26/), „Merginaitė ir lokys“ (LTR 4314/4/). Tolesnis pasakų turinys gerokai varijuoja. Pirmosios dvi čia paminėtos pasakos išlieka tipo AT 480 rėmuose, o pasaka „Merginaitė ir lokys“, kuri savo pradžia taip pat siejasi su pasakos tipu AT 480, yra kontaminuota su pasaka AT 425C (apie mergaitę, lokio žmoną). Iš šių trijų pasakų išskirtina „Žvėrių pirkelė“, pasekta nuosekliai, išlaikant visus šio kūrinio siužetui būdingus veiksmo pakartojimus, kuriuos lydi dainuojamasis intarpas. Našlaitė susikviečia į pirkelę miško žvėris – vilką, mešką, lapę, kiškį, į kiekvieną iš jų kreipdamasi vis tuo pačiu eiliuotu tekstu:

– *Aš medy! Kas medy?
Ataikit pas mani
Vakarot večerot!*

LTR 4304(58)

Panašaus pobūdžio pasikartojimai skaido pasaką į proporcingas dalis ir tolesniajame jos siužete. „Diedo“ kalytė keturis kartus praneša pamotei apie parvažiuojančią podukrą:

– *Čau rau rau!
Parvažuos
Dziedulio duktė
Su privazais, su pyragais!
Bobai bandaitį,
Dziedui bandaitį,
Jadzei bandaitį,
Jonui bandaitį.
Visiem vaikam po bandzi,
O Januliui ir Jadziūtei
Tris baronkas,
Tris pyragus!*

LTR 4304(58)

Visuose dainuojamuosiuose intarpuose kreipiamasi į tikrąjį pasakos adresatą – Janulį ir Jadžę, pasakotojos anūkus, kuriems čia pat sėdint ir buvo sekama pasaka. Gal dėl to pasaka pasekta taip natūraliai. Tiesa, užrašytojo pastaboje prie pasakos pažymima, kad ją sekant buvo nepalan- kios sąlygos: pasakotoja laukė pargenant karvių, todėl vis pašokdavo nuo kėdės ir bėgdavo prie lango žiūrėti, ar dar nepargena. Pašokus užmiršda- vo, kur buvo nutraukusi, ir tai jai vis tekdavo priminti. Tačiau skaitant pasakos tekstą nesijaučia kokių nors pasakotoją trikdžiusių nesklan- dumų. Pasaka – vientisas kūrinys.

Be jau minėtosios „Vilkas ir lapė veseilij“, Pelesos apylinkėse užrašyta ir daugiau pasakų, kurios žavi šmaikščiu humoru. Iš viso šio krašto tautosaka liudija pateikėjus turint gerą humoro jausmą. Tai atsiskleidžia ne tik pasakų turinyje, bet ir pasakojimo manieroje, intonacijoje, leksiko- je. Beje, nemaža pasakų baigiamos užrašytojo pastaba: pateikėjas juokia- si. Tuo lyg ir priminama, kad pasaka galėtų būti lydima ne tik pasakotojo, bet ir klausytojų juoko.

Dinamiškai, tarsi juokaujant, sekama pasaka apie pupą. Šioje publika- cijoje pateikiami du jos variantai: „Pupa“ (LTR 4304/76/) ir „[Gyveno boba su diedu]“ (LTR 4309/217/). Pirmoji pasekta Juozo Ramoškos, 59 m. pateikėjo, antroji – Jadzytės Stračinskaitės, tik 4 m. amžiaus mer- gaitės. Abiejose pasekama pupos augimo „istorija“ ir pasakojama apie tai, kaip herojai nesėkmingai lipo ja į dangų. Tuo abi pasakos ir baigiamos. Pa- saka nepratęsiama, kaip daugelyje kitų Lietuvoje paplitusių variantų, he- rojų nuotykiiais danguje. Pirmojoje pasakoje pupa nulūžta ir dėl to „die- das“ nepasiekia dangaus: „Diedas pupu lipo lipo lipo, ink dangi nedalipo, pupa kaip lūžo, diedas kai virto, kaulai pabyrėj – ir pasaka pasgynėj“ (LTR 4304/76/). Mažoji Jadzytė papasakojo, matyt, vaikams kiek juokin- gesnį variantą: „diedas“ lipdamas išmetė bobą su maišu. Boba verkia:

– *Ka tau, dieduli,
Ne mano vargų
Ci lig langų.
Ka tau, dieduli,
Ne mano bėdų
Ci lig grėdų.*

LTR 4309(217)

Tad pasaka baigiama kone groteskiška situacija: bobutė, krisdama iš dangaus, įprastai ir kasdieniškai aimanuoja, priekaištuoja „dieduliui“.

Pasakoje „Kaip vyras su paciu pasimainė darbais“ (LTR 4314/25/) vyras, nepatenkintas žmona, lieka namie dirbti namų ruošos darbų, o jo pati išeina arti. Vyras užkuria ugnį krosnyje, tačiau, jam nuėjus vandens, ugnis užgesa. Nušokus vištai nuo kiaušinių, jis pats atsisėda jų šildyti. Sunkiai sekasi vyrui namuose ir kiti darbai. Parėjusi žmona visa tai suprato. Panaudojant komizmo priemones, vyras čia parodytas kaip visiškai nevykęs, nieko nenutuokiantis moters darbų sferoje.

Iš šioje publikacijoje pateikiamų tradicinių pasakų, ne tik paplitusių Lietuvoje, bet ir turinčių tarptautinių atitikmenų, minėtinos dar ir tokios kaip „Jonukas žvejys“ (LTR 4304/56/), „Brolukas pavirsta ožuku“ (LTR 4314/3/), „Duktė saulės rūbais“ (LTR 4303/28/), „Apie siratėlį ir karvį“ (LTR 4314/12/), „Apie sūnų, kuris pirko kacinų, šunį ir gyvatį“ (LTR 4314/54/). Nors ir plačiai žinomos, jos skamba savitai. Lokalinį koloritą suteikia ne tik tarmė, kuria sekamos pasakos, bet ir įvairios turinio detalės: veikėjų vardai, veiksmo erdvės ir laiko charakteristikos, herojų apibūdinimai, kai kurie specifiniai tame krašte gerai išsilaikę mitiniai vaizdiniai, taip pat ir naujesnę pasaulėžiūrą atspindinčios realijos, kartais įsipinančios į pasakos audinį.

Atskirai aptarti reikėtų Peleosos sakmes. Jų užrašyta nemažai, įvairios tematikos. Sakmės yra išlaikiusios joms būdingą siužetinę struktūrą. Dažnai jos pradedamos konkrečios vietovės ir konkrečių asmenų, su kuriais yra susijęs vienas ar kitas nepaprastas įvykis, charakteristika: „Iš Vigonių Daglys nuvažiavo an turgo. Aišiškėn. Ir anas prabuvo ilgai tįnai Aišiškėj, ir jį – sutemo an Dumbės“ (LTR 4310/122/); „Buvo senas Nasolius. Ir anas, nu... anas pasakojo pasakų, ką nuvejo pali Majauskų kūdrų an paliavonios“ (LTR 4310/126/); „Buv palei Smilginius kokis tai medžiaga išaugęs. Nu, ir an jos, kap cik vakaras ateina, tai tį susirinkdavo tokios paukštės, ką i seni žmonės nepažindavo, kas cia do paukštės“ (LTR 4302/96/); „Važuoj važuoj keliu į turgą – prie Dubinių kalno bėga karvė kokia tai“ (LTR 4302/66). Toks aplinkybių apibūdinimas suteikia sakmei tikroviškumo. Visi tie nepaprasti įvykiai vyksta čia pat, pasakotojų aplinkoje: prie kurios nors balos, ant kalno ar tilto. Matyt, pasakotojų sąmonėje dar tebesanti gyva senoji pasaulėžiūra, dar tikima pasakojamų įvykių tikrumu. Tai ne tik pabrėžiama realių aplinkybių nurodymu, bet ir, kaip būdinga sakmėms, pasakojimo pabaigoje daroma išvada, kad taip buvo iš tikrųjų, kad tai yra tikra tiesa (nors tai neretai ne paties patirta, matyta, o jau kito žmogaus papasakota): „Boba porijo. Maža maža aš buvau. Sako, iš tiesų tep buvo“ (LTR 4302/12/); „Tikrai buvo. Andrukonienė Agota

porino“ (LTR 4302/96/); „Toji kvaja tikrai buvo, 10 žmonių negalėjo jų apimc. Ir strokai buvo, žmonys negalėj pro jų pravažuoc“ (LTR 4309/114/); „Ir tas žmogus – vargo, gaudė ir – parsivežė akmenį. Itai ščyra prauda“ (LTR 4310/122/).

Publikacijoje pateikta keletas etiologinių sakmių: „[Apie stroblį]“ (LTR 4310/173/, 4310/140/), „Kodėl akmenai neauga“ (LTR 4312/36), „[Seniau akmenys irgi augo]“ (LTR 4309/273/), „Geguļė“ (LTR 4312/41/), „[Kodėl kraždės uodega iškirpta]“ (LTR 4310/104/). Jose aiškina ma gamtos reiškinių, objektų bei jų ypatybių kilmė. Vaivorykštė, kitur Lietuvoje dar vadinama *laumės juosta*, *smaku*, apie Pelesą įvardijama kaip *stroblys*. Stroblys čia suvokiamas kaip tam tikra būtybė ar daiktas, kuris geria, siurbia iš marių vandenį. Kai jis vandens pakankamai atsigeria, tada kokias dvi savaites lyja lietus. Taigi stroblys gali nulemti, sukelti lietų: „Duos lietus, ba jau stroblys, sako, atsigerė“ (LTR 4310/173/). Sakmėse apie tai, kodėl akmenys nustojo augti (LTR 4309/273/, 4312/36/), aiškinama, kad kartą Dievas ar Šventoji Panelė nusimušė į akmenį pirštą ir pasakė: „Kad jūs didesni neaugtut!“ Nuo to laiko akmenys nebeaugantys. Tokio turinio sakmės paplitusios daugiausia Rytų ir Pietryčių Lietuvoje. Be to, pažymėtina, kad jų žinoma ir Baltarusijoje.

Pelesos apylinkėse populiarios sakmės apie velnią, tame krašte *velinu*, kartais *ledoku* vadinamą. Apie tai, kaip velnias vaidenasi, koku pavidalu jis žmogui pasirodo, iš kokių požymių jis žmogaus atpažįstamas, pasakojama sakmėse „[Apie baltą avytę]“ (LTR 4310/122/), „[Kaip akmenį parsivežė]“ (LTR 4310/98/), „[Kaip arkliais mainė]“ (LTR 4312/68/), „[Kaip šautuvais mainė]“ (LTR 4310/126/), „[Kaip veliną šovė]“ (LTR 4310/99/), „[Nematyti paukščiai]“ (LTR 4302/96/), „Apie velnio kelią“ (LTR 4310/37/). Velnias Pelesos sakmėse pasirodo šiais pavidalais: kaip avinas ar avis (LTR 4310/98, 122/), kaip paukščių pulkas (LTR 4302/96/), kaip ponas su skrybėle (LTR 4310/126/). Apie velnio pasirodymą sprendžiama iš to, kas lieka jį nušovus, ką parsivežama namo, manant, kad vežime iš tiesų guli avytė. Velnio liekanos – tai nuodėgulys (LTR 4310/99/), plyta (LTR 4310/122/), akmuo (LTR 4310/98/). Arklys, gautas mainais iš velnio, pavirsta beržiniu pagaliu (LTR 4312/68/), šautuvas – arklio kanopa (LTR 4310/126/). Kartais velnio reiškimasis pastebimas audros, perkūnijos metu: šėlstant perkūnijai, kažkas išlenda iš po kelmo (LTR 4310/99/), perkūnui suskaldžius medį, paukščiai, kurie aiškinami kaip „velniai“, ant jo daugiau nebesirenka (LTR 4302/96/).

Tad pateikiamose sakmėse velnias pasižymi lietuvių velniui būdingais bruožais, tačiau pasitaiko ir retesnių velnią vaizduojančių detalių.

Pelesos apylinkėse užrašyta nemaža sakmių apie burtininkus– *čieraunykus*, raganas. Pasakojama apie *čieraunyką*, kuris nešiodavęs gyvatę rankoje (LTR 4312/65/), apie raganas, kurios ankstyvą šv. Jono rytą, kol rasa nenukrėsta, atimdavo iš karvių pieną (LTR 4310/25/, 4312/72/), apie *čieraunykę*, kuri per Kūčias jodavo vienais marškiniais ant *kačergos*, o po to pas ją ateidavo visų kaimynų vištos dėti kiaušinių (LTR 4312/42/). Kai kuriose sakmėse pažymima, kad tie burtininkai, raganos gyvena čia pat kaime, kaip ir visi žmonės, tik išsiskiria kai kuriomis ypatingomis savybėmis.

Apibūdinant vilkolakius, nusakoma jų pusiau vilkiška, pusiau žmogiška prigimtis: „Kap tį boba sako, seniau vaikščiojo tokie jau pusė vilko, pusė žmogaus“ (LTR 4302/22/). Kartą vyrai sugavo vieną *vilkaloką* ir užsidarę bandė apžiūrėti, kas tai yra – gal ten žmonės taip apsirengę ateina. Tačiau jie nieko negalėjo suprasti. Tuo tarsi konstatuojama, kad žmogui ta paslaptinga sfera neprieinama ir nesuvokiama.

Lokalinę tradiciją ypač atspindi Pelesos padavimai. Juose pasakojama apie landšafto ypatumų kilmę, apie vandens telkinių atsiradimą, pateikiama liaudiška vietovių vardų etimologija.

Netoli Lydos yra didelis Kūmų klonis. Padavime aiškinama, kaip jis atsirado: kartą važiavo kūmai, apvirto jų vežimas, kūmai išgriuvo ir pavirto akmenimis (LTR 4302/55/). Ten atsirado didelis klonis. Tokio siužetinio tipo padavimų žinoma ir Aukštaitijoje, Dzūkijoje. Tik dažniausiai pasakojama, kad akmenimis pavirsta ne kūmai, o vestuvinkai.

Publikacijoje pateikiami 4 padavimai apie keliaujantį ežerą (LTR 4309/266/, 4310/109/, 4311/262/, 4312/78/). Pelesos apylinkėse šie padavimai labai populiari. Įdomu, jog vieni žmonės pasakoja, kad tasai ežeras buvęs prie Pavalakės kaimo, o vėliau nukeliavo į Dubičius ir ten buvo atspėtas ežero vardas (LTR 4309/266/), kiti – kad tasai keliaujantis ežeras iš pradžių buvęs prie Pelesos (LTR 4310/109/). Jis ėjo jaučiu pasivertęs (LTR 4312/78/) ar kaip veršelis baubdamas (LTR 4311/262/). Ežero kaip jaučio vaizdinys lietuvių padavimuose yra gana dažnas.

Tik Pelesoje ir jos apylinkėse žinomas padavimas „Marulienės kalnas“. Čia pateikiami trys šio padavimo variantai. Dviejuose iš jų, glaustesniuose, pasakojama, kad Dundaklio miške yra kalnas, pavadintas *Marulienės* vardu. Marulienę, kuri buvo lietuvių karalienė, nušovė „an balos“, kare.

Paskui ją atvežė į mišką, palaidojo ir supylė kalną (LTR 4310/89/, 4311/187/). Trečiasis padavimo variantas, kurį papasakojo M. Kruopienė, yra išplėstas, nemažos apimties kūrinys (LTR 4310/31/). Savo siužetu jis labiau primena ne padavimą, o pasaką. Jei ne pabaiga, būdinga padavimams (joje paaiškinama, kaip atsirado Marulienės kalnas), tekstą būtų galima skirti prie pasakų ar pasakojimų.

Keletas padavimų – apie Pelesos kilmę. Anot pateikėjo J. Kanevičiaus, *Pelesa* kilo iš *Peleckio* – žmogaus, kuris šiame kaime gyveno, – pavardės (LTR 4310/91/). M. Kruopienė pasiūlė kitą Pelesos vardo kilmės aiškinimą. Esą ežere, kuris vėliau upe ištekėjo, buvo užutėkis, pelėsiais užėjęs. Kartą vienas žmogus nusiyrė valtele žvejoti į ežerą ir apvirto. Sugrižo namo visas pelėsiuotas. Žmona pavadino jį Pelesiu. Nuo to atsirado ir upės vardas (LTR 4310/34/). Kitame pasakojime M. Kruopienė užsimeina, kad Pavalakėje gyvenantis Radziulis Pelesos kaimo pavadinimą kildina nuo upės Pelesos (LTR 4310/35/). Be to, M. Kruopienė teigia, kad buvo *Senoji Pelesa*, *Naujoji Pelesa* ir *Barčių Pelesa* (LTR 4310/35/). Barčių Pelesa šitaip vadinta todėl, kad aplinkui buvo miškai, kuriuose į medžius įkelta daug avilių – *barčių* (LTR 4310/36/). J. Kanevičius kiek kitaip pasakoja, kodėl baltarusiai vadino šio krašto žmones *barciakais*. Jis taip pat pripažįsta, kad čia buvo labai dideli miškai, storos pušys ir tie didžiausi medžiai vadinosi *barcios* (LTR 4310/92/). Visos šios liaudiškos etimologijos yra labai įdomios, atspindinčios žmonių požiūrį į savo kraštą, ir turbūt į jas turėtų būti atkreiptas ne tik tautosakininkų, bet ir kalbininkų, istorikų dėmesys.

Pelesos apylinkės – paribio zona. Čia kontaktuoja dvi kalbos, dvi kultūros: lietuvių ir baltarusių. Tai akivaizdžiai atsispindi šio krašto etnografijoje, kalboje. Lietuvių pelesiškių pasakojamosios tautosakos repertuare pasitaiko tokių kūrinių, kurie žinomesni pas kaimynus baltarusius nei Lietuvoje. Į vietinių lietuvių sekamas pasakas prasiskverbia nelietuviškų vardų, posakių. Ypač paveikta tautosakos kalba. Joje nemaža slavizmų. Tačiau, kita vertus, reikėtų konstatuoti, kad tokios paribio zonos ne tik atviros įvairioms įtakoms – kartu jose užsikonservuoja ir vertingų senienu. Pasakojamoji tautosaka rodo, kad šio krašto žmonių sąmonėje neblogai išsilaikė archajinis pasaulėvaizdis. Pelesos pasakose, sakmėse, padavimuose gausu mitinių vaizdinių, kurie padeda suvokti ankstesnę šio regiono lietuvių mąstyseną, pasaulėžiūrą, taip pat papročius ir tradicijas.